

LexicoNordica

Forfatter:	Kristin Bakken	
Anmeldt værk:	Lokal ordbok med meir enn lokalt nedslagsfelt: Hollamålet i Nedre Telemark. Ord og uttrykk. Gjermundsen, Arne Johan: Hollamålet i Nedre Telemark. Ord og uttrykk. Skien: Norgesforlaget 2006. 552 sider.	
Kilde:	LexicoNordica 14, 2007, s. 151-162	
URL:	http://ojs.statsbiblioteket.dk/index.php/lexn/issue/archive	

© LexicoNordica og forfatterne

Betingelser for brug af denne artikel

Denne artikel er omfattet af ophavsretsloven, og der må citeres fra den. Følgende betingelser skal dog være opfyldt:

- Citatet skal være i overensstemmelse med „god skik“
- Der må kun citeres „i det omfang, som betinges af formålet“
- Ophavsmanden til teksten skal krediteres, og kilden skal angives, jf. ovenstående bibliografiske oplysninger.

Søgbarhed

Artiklerne i de ældre LexicoNordica (1-16) er skannet og OCR-behandlet. OCR står for 'optical character recognition' og kan ved tegngenkendelse konvertere et billede til tekst. Dermed kan man søge i teksten. Imidlertid kan der opstå fejl i tegngenkendelsen, og når man søger på fx navne, skal man være forberedt på at søgningen ikke er 100 % pålidelig.

Kristin Bakken

Lokal ordbok med meir enn lokalt nedslagsfelt: *Hollamålet i Nedre Telemark. Ord og uttrykk*

Gjermundsen, Arne Johan: *Hollamålet i Nedre Telemark. Ord og uttrykk*. Skien: Norgesforlaget 2006. 552 sider.

Innleiing

I Noreg er genren lokal ordsamling eller lokal ordbok ein bokgenre i blomstrande vekst. Det kjem ut eit tital slike ordsamlingar i året; i biblioteket til Norsk Ordbok har vi registrert meir enn 200 slike bøker frå dei siste 30 åra. Det er ein laust definert genre i denne samanhengen, for samlingane kan for det første variere i storleik frå nokre hundre til fleire tusen oppslagsord. For det andre er det variasjon i det faglege ambisjonsnivået. Desse ordsamlingane kan vere alt frå enkle lemmalister i dialektform med synonym i eit av dei offisielle skriftspråka, til ambisiøse dokumentasjonsbøker der ordartiklane inneheld grammatiske opplysningar, formvariantar, heimfestingar, definisjonar og døme. Ambisjonsnivået heng sjølvstendig saman med målet for utgjevinga, og også her er det variasjon. I mange tilfelle er det ihuga amatørar som ønskjer å samle gamle og dermed sjeldne ord før dei blir gløymde. Lemmautvalet har slik eit musealt utgangspunkt, det er orda som er lite eller ikkje lenger brukte som blir inkluderte. I andre tilfelle har utgjevarane eit meir synkront lingvistisk utgangspunkt, ein ønskjer då å spegle eit lokalt levande leksikon som ei form for dialektkartlegging. I mange tilfelle er det kulturhistoriske siktemålet svært viktig, dvs. at orda blir vurderte som kulturhistoriske kjelder, og ofte blir difor mykje ensyklopedisk informasjon inkludert i ordartiklane. Til sist må ein peike på at desse dialektordbøkene varierer svært med omsyn til den språkfaglege bakgrunnen til utgjevarane. Mange av opphavsmennene og -kvinnene er amatørar, dvs. dei arbeider med ordbøkene ved sida av anna arbeid som ofte ikkje har noko med språk å gjere. Når siktemålet med utgjevinga er eksplisitt kulturhistorisk, har utgjevarane ofte tilknytning til historielag, bondekvinnelag eller liknande, og det kan skorte noko på den språkvitenskaplege kompetansen. I andre tilfelle har utgjevarane eit primært språkleg siktemål med utgjevinga, og dei er då også ofte betre språk-

fagleg skolerte. Arne Johan Gjermundsen: *Hollamålet i Nedre Telemark*. *Ord og uttrykk* er eit interessant døme på genren av fleire grunnar, og eg vil slå fast alt i byrjinga på denne meldinga at eg vurderer ordboka som ei av dei meir vellukka utgjevingane i sin sjanger dei siste åra.

Om forfattar og bok

Arne Johan Gjermundsen er norskfilolog, dvs. han er språkvitskapleg skolert. Profesjonelt arbeider han likevel som journalist, og det går fram av forordet at arbeidet med ordboka har vore eit livslangt prosjekt som han har drive med på sida av ordinært arbeid. Det er språket i den tidlegare Holla kommune (no del av Nome) i Nedre Telemark som her blir dokumentert. Ordforrådet i Holla og slik sett også ordforrådet i ordboka er prega av det tradisjonelle næringslivet på staden, og her er sagbruk, slusing, gruvedrift og jernverk stikkord. Det empiriske grunnarbeidet har forfattaren arbeidd med i over 40 år, og ordboka er den andre store publikasjonen som spring ut dette arbeidet. Den første var hovudoppgåva frå 1977, som vart utgitt som bok i 1981. (Ikkje i 1980 som det står i kjeldelista i den nye ordboka.) Hovudoppgåva koplar fonologiske variablar til sosiologiske og geografiske tilhøve, og er slik eit klassisk døme på ei sosiolingvistisk studie etter dei linene William Labov trekte opp på 1960- og 1970-talet. Ordboka vi no har fått i hendene, er eit interessant framhald på hovudoppgåvearbeidet, for sjølv om materialet for dei to arbeida langt på veg er det same, er ståstaden og målsetninga svært så forskjellige.

Hollamålet i Nedre Telemark er ei bok på 552 sider. Etter forord og innleiing inneheld boka eit tredelt bakgrunnskapittel der først staden Holla med Ulefoss blir presentert på éi side, dialekten, målforma og lydskrifta i boka blir kommenterte på to sider, før mesteparten av kapitlet blir brukt til å gå gjennom fonologiske og morfologiske dialekttrekk (25 s.). Så følgjer ei forkortingsliste på to sider, som står framfor sjølve ordboksdelen på 456 sider. I eit 48 siders langt tillegg har forfattaren inkludert språkprøver, ordtak og vendingar, samanlikningsuttrykk med *som*, klengenamn, litteraturliste og eit grundig oversyn over kjelder og informantar (han viser her bl.a. til ei lang rekkje lydbandopptak). Boka er fint bunden inn og har åtte instruktive dialektkart i innleiingskapitlet.

Om målet med boka og om rammekapitla

I forordet gjev Gjermundsen primært kulturhistoriske argument for å leggje fram denne dialektordboka. Han viser til korleis samfunnet er i endring, korleis dialekten og lokalsamfunnet er under konstant press frå ulike kantar, og at det på denne bakgrunnen er viktig å dokumentere det tradisjonelle hollamålet som eit minne om eller ei kjelde til fortida. Medan han i hovudoppgåva er strengt objektiv og skildrar endringsprosessane med vitskapleg avstand, er denne ordboka eit hjarteprojekt. Han tonar flagg og seier rett ut at han vil ta vare på desse orda fordi han tykkjer dei er verdifulle kjelder til fortida, og at han meiner at vi har ein skyldnad overfor dei gamle til å ta vare på orda og uttrykka deira (s. 11). Ordboka har slik eit eksplisitt kulturhistorisk siktemål. Men Gjermundsen ønskjer i tillegg å spegle totaliteten av det lokale leksikonet, det er altså ikkje berre dei "rare" eller eksklusivt lokale orda som er tatt med, målet er å spegle eit representativt, tradisjonelt, og dermed kanskje ikkje lenger fullt ut levande, lokalt leksikon. Målgruppa er "folk i Holla og andre steder" (loc.cit.).

Korleis ser ein refleksar av dette målet i utforminga av ordboka? Eg vil kommentere innleiingskapitla og tillegga først. Det er klart at innleiingskapitlet om dialekten er skriven av språkvitaren heller enn av historiefornidlararen. Det ser ein blant anna av terminologibruken, f.eks. *utlyd*, *reduisert vokal*, *presens*, *preteritum*, *jamning*, *jamvekt*, *rotvokal*, *åpning*, *lågning*, *stamme* og *konsonantstamme*, *assimilasjon*, *omlyd* osv. Av terminologibruken ser ein også at Gjermundsen ikkje berre skildrar eit synkront system, han gjer greie for korleis dette systemet er i lys av eit tidlegare språksteg, dvs. norrønt. Det er altså også ein diakron dimensjon innbakt i dette kapitlet. Som språkvtar tykkjer eg kapitlet er opplysande og ryddig, og det er kanskje nettopp slike som meg dette innleiingskapitlet er skriva for. "Folk i Holla" trur eg derimot vil ha vanskar både med terminologien, dei historiske samanhengane som blir presenterte, og med relevansen av dette for ordboksdelen. Dette viser likevel ikkje anna enn at Gjermundsen har hatt fleire lesarar enn folk i Holla i bakhovudet når han skreiv boka. Dette trekkjer ikkje ned, tvert imot.

Når det gjeld tillegga bak i boka, er dei lesverdige for ulike målgrupper. Prøver av hollamålet viser for det første korleis tradisjonell språkføring var og er, men like viktig har det ifølgje forfattaren vore å få fram ulike delar av lokalhistoria, for dei transkriberte opptaka er alle kulturhistorisk interessante. Den eldste nedteikninga er faktisk gjort av seinare professor Olai Skulerud i 1908, medan den yngste er gjort av forfattaren i 2006. Den eldste informanten som Skulerud intervjuar, var

fødd ca. 1840, medan den yngste er fødd i 1972. Det er altså 100 år mellom informantopptaka, og meir enn 130 år som skil informantane i alder.

Samlinga med ordtak og vendingar dekkjer fjorten sider, og omfattar ordtak, kjerringråd, vêrmerke, faste (ofte humoristiske) vendingar og idiom. Men for ein som ikkje alt kjenner desse uttrykka, er det ein stor mangel at dei med einstaka unnatak står ukommenterte. Kva tyder til dømes å "arbeide med fua føre"? Og kva tyder "han er heilt på støv-lane", "inna krank, uta blank" eller "Så har vi vori der og biti snilar òg"? At ein i ei stor ordbok som denne ikkje har kosta på seg definisjonar av desse uttrykka, er uheldig. Her trur eg forfattaren har presentert stoffet for innforståtte lokale lesarar, og slik bomma litt på oss andre.

Eit tredje tillegg er uvanleg i denne sjangeren; forfattaren har nemleg plukka ut alle samanlikningsuttrykk med *som* som han har brukt som døme elles i ordboka. Dette utgjer til saman åtte sider med frodige samanlikningar. I berre eitt tilfelle kommenterer forfattaren uttrykket, men oftast er bileta rett nok greitt forståelege. Nokre gonger kan ein lure, men då er uttrykket gjerne forklart i ordboksartikkelen, t.d. "Det var som fis i ein ulldott" (forklart under *fis*). Eit ankepunkt er at om ein freistar å finne att døma i oppslagsdelen, er dei ikkje alltid lett å gjette seg til kvar dei er førde. *Drikke som ein svamp* er førd under *drikke*, medan *svamp* ikkje står som oppslag i det heile. *Arbeide som ein hest* står korkje under *hest* eller *arbeide*, sjølv om begge orda finst som oppslag. *Ho arbeider som ei reim* står under *reim*, og *arg som ein veps* står både under *arg* og *veps*. Alle uttrykka i lista inneheld *som*, men dei er likevel ikkje parallelle syntaktisk sett, jf. *daud som ei sild* (samanlikninga er adledd til eit adjektiv), *arbeide som ein hest*, (samanlikninga står adverbialt), *det er som å ta i ei kald pannekake* (somonstruksjonen står predikativt), og *han tjener pengar som hakka møkk*, *han eiger ho som tanna i hausen* (setningsadverbial). Lista over konvensjonaliserte samanlikningsuttrykk gjev eit godt inntrykk av kreativ språk- og biletbuk i dialekten, dei er ofte komiske og uttrykka er kulturhistorisk interessante på den måten at dei speglar det dagleglivet dei sprang ut av. Dette må vere grunnen til at dei er blitt skilde ut i eit eige tillegg, for reint leksikografisk framstår dette tillegget som noko umotivert. Uttrykka er ikkje parallelle syntaktisk sett, dei er ikkje forklarte, og dei er dessutan inkonsekvent integrerte i ordboksdelen.

Det siste tillegget består av ei ukommentert liste med 1300 klengenavn som er henta frå ein 150-årsperiode. Dette er også eit tillegg som heng litt i lufta. Det er sjølv sagt umogleg å kommentere motivet for det einskilde klengenamnet av personvernomsyn, men utan motivasjon

framstår lista som ein telefonkatalog av språklege rarietetar som det er vanskeleg å generalisere over. For dei innvigde i lokalmiljøet er det mogleg at denne lista fungerer som ei slags hugseliste.

Litteraturlista og kjeldelista er instruktive tillegg som er nyttige både for lokale lesarar og ikkje minst for språkvitarkollegaer.

Om ordboksdelen og periodeavgrensinga

Viktigast er sjølv sagt den store ordboksdelen av boka. På vaskesetelen står det at boka inneheld rundt 13 000 oppslagsord, og av innleiinga går det fram at desse orda utgjer eit representativt tverrsnitt av "tradisjonelt" hollamål. Og vi har også fått vite at orda i praksis er henta frå ein 150-årsperiode. Denne periodeavgrensinga kunne problematiserast, for perioden burde teoretisk sett dekkje opptil fem generasjonar sin språkbruk, og Gjermundsen (1981) har tidlegare peikt på ein samanheng mellom alder og språkleg variasjon. Likevel har eg forståing for løysinga han har valt, for øvrig den same som vi i *Norsk Ordbok* praktiserer kvar dag. Medan grammatikken (dvs. det fonologiske, morfologiske eller syntaktiske regelsettet) er meir konstant, og slik sett lettare å påvise diakront betinga avvik innanfor, er jo leksikonet til eit "miljø" notorisk vanskeleg å avgrense. Det vil til kvar tid vere ein sum av leksikona til dei individa som utgjer miljøet. Og avgrensar ein gruppa til å omfatte eit sett individ på eit gitt tidspunkt, vil det opplagt vere leksikalske forskjellar mellom individa i gruppa – blant anna betinga av aldersskilnader. Men så lenge det er kontakt på tvers av generasjonane, vil desse forskjellane potensielt sett kunne utjammast når som helst. Difor aksepterer eg at Gjermundsen si avgrensing med utgangspunkt i eit tradisjonelt miljø speglar eit leksikon som synkront sett "heng saman".

Om lemmautvalet

Gjermundsen sjølv har kommentert lemmautvalet i innleiinga. Han skal ha med dei gamle rare orda, men han skal også ha med dei vanlege orda og dei orda som høyrer til det tradisjonelle arbeidslivet på Ulefoss og i området ikring. Med utgangspunkt i *Norsk Ordbok* har eg gjort ei lita undersøking av både lemmautvalet og den relative vektninga av det hos Gjermundsen. Band 6 av *Norsk Ordbok* inneheld 25 292 oppslag på bokstaven *K*. Hos Gjermundsen omfattar bokstaven *K* 1183 oppslag. Det

vil seie at den dekkjer knappe 5 % av ordforrådet i *Norsk Ordbok*. Dette stemmer også med totalomfanget av dei to ordbøkene, *Norsk Ordbok* skal omfatte 300 000 oppslag, *Hollamålet* dekkjer 13 000. I utgangspunktet skulle ein kanskje då tru at *Norsk Ordbok* har med alle orda som finst i *Hollamålet*, og at *Hollamålet* dekkjer den fliken av ordforrådet som er lokalt forankra, men så enkelt er ikkje tilhøvet mellom dei to ordbøkene.

Inntrykket av *Hollamålet* er at dei skriftinnførde framandorda er heilt borte frå ordboka, sjølv om folk på Ulefoss sjølv sagt no også brukar ord som *klima*, *kultur*, *kvalitet*, *kompetanse* eller *karakter*. Men tradisjonelt gjorde dei det nok ikkje, og dei relativt få framandorda som finst i ordboka, er ord som viser til realitetar i det lokale dagleglivet, og som har lang tradisjon, jf. *konfirmasjon*, *kontor*, *knekt*, *kaptein*, *kaputt*, *kanal*, *kamfer*, *kammerherre*, *karbid* og *karbidlykt*. Alle desse finst også i *Norsk Ordbok*, men forskjellen i den relative vekta dei har i dei to ordbøkene, er talande.

Medan det er dei vanlege verba og funksjonsorda som får dei mest omfattande ordboksartiklane i *Norsk Ordbok* – berre to substantiv finst blant dei ti største oppslaga på *K* (*kar* og *kross*) – er det tilsvarande sju substantiv og tre verb som har fått den grundigaste behandlinga av Gjermundsen. Dette er *klengenavn*, *kappe*, *kjeft*, *komma*, *kås*, *klunk*, *kaffespell*, *kaste*, *klopp*, *knekk* og som nummer elleve *kammerherre*! Med unnatak av verba *komma* og *kaste* og substantivet *kjeft* er ingen av desse orda rekna som store ord i *Norsk Ordbok*. Ser ein *Hollamålet* under eitt, har orda *hammar*, *masovn*, *gjøra*, *dag*, *minerer*, *månadsdag*, *fu*, *prest*, *spikerhammar*, *klengenavn* og *gang* fått grundigast handsaming. Frå allmennleksikografisk ståstad er dette uventa, men desse orda speglar det som er spesifikt ved lokalsamfunnet. Gruvedrifta, jernverket, slusetrafikken og arbeidarkulturen pregar ordforrådet, og det er opplagt at det er desse stadspesifikke elementa i ordforrådet som interesserer Gjermundsen mest. Med det overordna kulturhistoriske siktemålet og med tanke på den lokale målgruppa som Gjermundsen særleg har i tankane, er dette truleg ei god avveging. Dei ”vanlege allmennorda” kan folk trass alt slå opp i kva ordbok som helst, og for den lokalhistorisk interesserte lesaren er det mindre interessant å få greie på heile funksjonsbreidda til eit verb som *komma* enn det er å få greie på definisjonen av *masovn*. Og Gjermundsen har jo også med dei vanlege orda, såleis er alle dei 12 vanlegaste orda på *K* i *Norsk Ordbok* med også i *Hollamålet*, dei er berre meir summarisk behandla enn dei lokale kulturberande sub-stantiva.

Om artikkelhovudet

Av innleiinga (s.15) går det fram at Gjermundsen med omhug har valt kva målform oppslagsorda i ordboka skal ha. Dette er eit gjengangarproblem i denne typen ordbok eller ordsamling. Siktemålet er jo å fange dei lokale dialektformene, og i mange tilfelle freistar då forfattarane av dei lokale ordsamlingane å føre oppslaga i tilnærma lydrett dialektform. Intensjonen bak eit slikt val er god; ein ønskjer at lesarane skal finne igjen orda slik dei blir uttala utan å gå ”omvegen” om ei offisiell skriftnorm. Problema denne praksisen fører med seg, er likevel store. For det første er det vanskeleg sjølv for skolerte filologar å skriftfeste ein dialekt på konsekvent ortofon måte. Dei innarbeidde skriftbileta skyggjer meir enn ein skulle tru for å gjennomføre ortofone skrivemåtar. For det andre blir det vanskeleg for eksterne lesarar å orientere seg i ordboka, for slike oppslagsord føreset at ein allereie veit kva dialektforma av dei ulike orda er.

I andre tilfelle vel forfattarar av lokale ordsamlingar å føre oppslagsorda i ei av dei offisielle skriftformene. Det er då gjerne slik at ein for dialektar som ligg nær nynorsk, fører oppslagsorda på nynorsk, medan ein for dialektar med mindre nynorskkopling fører oppslagsorda på bokmål. For at intensjonen bak dialektordboka skal bli ivaretatt, krev denne praksisen at ein også fører opp uttaleopplysningar.

Gjermundsen vel ein tredje veg, og det er etter mitt syn eit svært heldig val. Hollamålet høyrer ikkje til blant dei austlandsdialektane som tradisjonelt har vore kopla til nynorsk, men på den andre sida er spranget mellom bokmål og denne dialekten ganske stort, jf. at dialekten har jamvekt, mykje diftongar, dei tre fleirtalsendingane for substantiv i norrønt er blitt til *-er* og *-ær* i hollamålet, og distribusjonen av desse endingane stemmer ikkje med genusvariasjonen. Dei sterke verba har tostavingsform i presens på *-er*, men dei har supinumendinga *-i*. På dette grunnlaget vel forfattaren å bruke både bokmål og nynorsk som målform for oppslagsformene, dvs. at han vel oppslagsform frå den målforma som ligg nærast dialektforma i det einskilde tilfellet. I alle dei tilfella formene er felles mellom dei to målformene, er ikkje dette noko problem, og i dei andre tilfella tykkjer eg også at denne løysinga fungerer godt. Jf. ”nynorskoppslag” som *mattidug*, *meining*, *mjøl*, *sanselaus*, *sommar*, *sopar*, *sova*, *umogen*, *umettande* og *unnaeten*, og ”bokmålsopplaga” *middagshvil*, *hva*, *hvor*, *morgen*, *kjøre*, *hode*, *sankthans*, *sanndrømt*, *se*, *tjern* og dei radikale bokmålsvariantane *spelle* og *kjerke*. Han nemner sjølv at han av og til har nytta dialektformer også

i oppslaga, døme kan vere *undras* (ikkje *undrast* eller *undres*) og *de* (ikkje *daud* eller *død*). I nokre tilfelle der han nok har kjent det som skriftforma ligg lovleg langt frå dialektuttala, har han løyst problemet ved å vise frå dialektforma til den normerte forma, jf. ”**hærs** se: *hals*” og ”**hæle** se: *herde*”. Alt i alt tykkjer eg normeringslina til Gjermundsen fungerer godt. Prinsippet hans lèt seg gjennomføre, og sjølv om ein ikkje veit korleis dei ulike brukargruppene faktisk greier å forhalde seg til den skiftande norma i oppslagsorda, sikrar det stutt veg mellom oppslagsord og dialektform. Det kunne kanskje ha vore sagt enda tydelegare i innleiinga at lesarane må nytte begge målformer for å leite etter einstaka ord, men mitt inntrykk er at oppslagsorda burde vere funksjonelle orienteringspunkt både for lokalfolk og for andre lesarar. Eg kan nemne at normeringsprinsippet har ein viktig parallell i Lov om stadnamn, for her er det slik at alle stadnamn i Norge skal ha ei offisiell skriftnorm henta frå ei av dei to offisielle målformene. På same kartbladet vil det difor førekome både nynorsk- og bokmålsformer. Dette har også vist seg å vere eit heldig prinsipp i forvaltninga av norske stadnamn.

Artikkelhovudet slik ein til vanleg definerer det, inneheld her to informasjonskategoriar i tillegg til oppslaget. Først følgjer uttaleopplysning i skarpe klammer, deretter opplysning om ordklasse. Lydskrifta er grov og tilnærma fonemisk, og det er ikkje tatt i bruk spesialteikn av omsyn til uskolerte lesarar. Tjukk *l* er eit unnatak, for denne lyden er pedagogisk nok attgjeve i feit skrift. (Ikkje ein tjukk, men ein feit *l* altså!) I dei tilfella der skriftbiletet er lydrett i høve til den lokale uttala, fører ikkje forfattern opp lydskrift, jf. *plire*, *poa*, *puffe*, *sekke*, *sekkestrie*, *sjal*. Men elles har han greidd å vere konsekvent i attgjeving av uttala. Han markerer t.d. gjennomgåande kvantitet på konsonanten, ikkje på vokalen, dvs. at han dobbeltskriv konsonanten når vokalen er kort som i [rassk] og [trelasst]. Vokalinventaret i dialekten stemmer godt med skrifteikna han har til rådvelde, og eg tykkjer han gjennomfører lydskrifta godt på dette punktet også, jf. [onge], [rallær], [kjærrke], [flishæu], [fliskørrv].

Opplysning om ordklasse følgjer eksplisitt etter alle oppslag unntatt ved verba og substantiva. Ordklasseinventaret han nyttar er tradisjonelt: adj (adjektiv), adv (adverb), eiend pron (eiendomspronomen), forst adv (forsterkande adverb), inf merke (infinitivmerke), interjek (interjeksjon), konj (konjunksjon), nekt adv (nektingsadverb), num (numeral, talord), pers pron (personleg pronomen), prep (preposisjon), pron (pronomen), subst (substantiv) og v (verb). Ved verba og substantiva fører han implisitt på ordklassa ved å gje opplysningar om

bøying eller bøyingsklasse. Måten han gjer dette på er instruktiv, for ved dei sterke verba blir heile paradigmet ført opp i lydskrift, jf. t.d. ”glépper-glapp-gloppi/ gleppi eller ”glir-glæi-glidd; yngre også: glidde-glidd”. Dei svake verba blir førde med bøyingsklasse, jf t.d. *glimre* ”-ær-a-a”, *glefse* ”-er-te-t el -ær-a-a”. Substantiva blir førde med genus, der forkortingane er *m*, *f* og *n*. Avvikande bøyingar blir førde i fullform, t.d. ved *kne*. Elles finn ein eit nyttig generelt oversyn over bøyingsmorfologien i innføringskapitlet.

Om artikkelkroppen

Artikkelkroppen har ikkje ein heilt fast struktur, for her er det mange variantar med omsyn til kva for informasjonskategoriar som er inkluderte. Nesten alle oppslag har likevel først ein definisjon, anten i form av eit synonym eller ein eigenleg definisjonstekst. I nokre tilfelle manglar likevel definisjonen, jf artikkelen *drikk*, der det i staden for definisjon står vist til det nynorske ordet *drykk*, dvs. ei tilvising *ut* av ordboka. Kanskje er dette tenkt som ein slags synonymdefinisjon? Og oppslaget *du* er ”definert” ved ein morfologisk spesifisering etter ordklasseopplysninga *pron* ”2. pers ent”. Stort sett er likevel definisjonane opplysende, og artiklane er dessutan delte inn i ulike tydingsnummer, med definisjonar under kvart nummer. *Duk* tyder slik ”1. tøyestykke til å ha på bordet” og ”2. slett og lettdyrka mindre jordstykke”. I nokre tilfelle kunne ein kanskje stille spørsmål ved rekkjefølgja på tydingane. Oppslaget *dumpe* har t.d. tre tydingar, men eg tykkjer ikkje det er så heldig at den eine transitive tydinga står som nummer to midt mellom to intransitive, ei bokstavleg og ei biletleg tydig. Det tilslørar litt samanhengen mellom tydingane.

Eitt karakteristisk trekk ved denne ordboka er at mange av artiklane har ein heil del ensyklopedisk informasjon i tillegg til, eller av og til i staden for, den språklege definisjonen. Dette er grunnen til at dei største artiklane i ordboka er dei kulturhistorisk interessante substantiva. Det mest ekstreme dømet på dette er oppslaget *masomn*, eit kulturhistorisk nøkkelord i Holla-samfunnet. Artikkelen er på 42 liner og har etter artikkelhovudet ein ganske stutt definisjon. Deretter blir dei tre delane av ovnen namngitte, før det kjem ei heil utgreiing om korleis masovnane blei drivne, korleis dei fungerte, kva dei produserte og eit døme på eit stadnamn som inneheld ordet *masomn*. Artikkelen viser også til eit tilnamn, og her blir tilnamnet forklart i motsetnad til i tilnamnslista bak i boka. Eit stykke ned i denne utgreiinga kjem det ein etymologi, og det

blir oppgitt fleire faguttrykk som har med masomnsdrift å gjere. Forfattaren fører også opp eit sitat i lydskrift der ordet *masomn* førekjem. Dei faguttrykka han slik viser til i artikkelen står i kursiv, og nokre blir følgde av eksplisitte krysstilvisingar, men alle desse orda står faktisk som eigne oppslag i ordboka, jf. *masomnsstell*, *masomnspipe*, *masomnskrans*, *oppsettar*, *kolharkar*, *gebless*, *damplate*.

Eit anna døme er artikkelen som følgjer oppslaget *klengenavn*. Definisjonen her består av ei rekkje synonym. Deretter følgjer det ei lita historisk utgreiing om klengenamna i området, først ved å kommentere det første tilnamnet som er brukt i eit lokalt diplom frå 1300-talet, så viser han til termen *kjælenavn* og har fleire døme på typiske kjælenamn (*kjælenamn* er for øvrig eit eige oppslag i ordboka), og til slutt viser han til appendikset med klengenamn som står bak i boka.

I begge desse artiklane sprengjer Gjermundsen sitt eige ordboksformat og skifter sjanger. Desse to artiklane er kanskje dei tydelegaste døma på at han legg inn kulturhistoriske leksikonartiklar i ordboksdelen, men slike ensyklopediske sjangerbrot er i mindre skala eit gjennomgåande trekk ved heile denne ordboka. Nokre døme er kommentaren under oppslaget *faring*: ”Det var eit slit å ta seg opp faringene etter endt skift, har gamle gruvefolk fortalt”, heile artikkelen under *bilnummer* som fortel korleis ungane før samla på bilnummer i små notisbøker, kommentaren under *lyster*: ”I gamledager blei det lystra både i bekkene og på grunnene i Norsjø, særleg i gottetida om høsten”, og under *gods* blir tilnamnet til den namngitte godseigaren forklart. Det figurerer i det heile tatt fleire namngitte hollafolk i desse ensyklopedisk innretta tilleggscommentarane, under *stortjuv* fortel Gjermundsen om Ole Høiland og nemner då at denne ”rikskjendisen” var i kontakt med ein lokal namngitt bjørneskyttar.

Som leksikograf kunne ein kanskje irritere seg litt over mangelen på stringens og tendensen til å ta seg diskursar ut i lokalhistoria. Men tar ein omsyn til siktemålet Gjermundsen har med utgjevinga og målgruppa han skriv for, er eg ikkje i tvil om at alt det ensyklopediske ”krydderet” som finst i denne ordboka, vil bli sett pris på lokalt. På ein måte kan ein seie at denne boka delvis fungerer som ein ordbasert indeks til utvalde lokalhistoriske emne.

For dei som primært er språkinteresserte, vil eg gjerne understreke at Gjermundsen har meir å fare med enn dei fleste utgjevarar av lokale ordsamlingar. Eg har alt nemnt at forma på oppslaga er heldig, dei konsekvente uttaleopplysningane og opplysningane om ordklasse og bøyning er bra, han legg ofte inn notisar om kronologisk betinga formendingar, og dessutan har han ofte tilvisingar til dialektformer i

nabodistrikta der dei skil seg frå eller kastar ljøs over hans eigne ord. Det er også ofte tatt med etymologiske opplysningar, anten tilvisingar til norrønt eller til framandt opphav, og han legg ganske ofte inn tilvisingar til faglitteratur, særleg til Aasen og Ross. Alt dette aukar verdet av ordboka for ein primært språkinteressert leksikograf, og då får ein kanskje tole at slike opplysningar ikkje er konsekvent tatt med over alt.

Eg vil til slutt kommentere døme- og sitatbruken til Gjermundsen. Bruken av døme er kanskje denne ordboka sitt fremste fortrinn, for måten Gjermundsen byggjer inn underlagsmaterialet sitt i ordartiklane på tykkjer eg er svært god. Bak i boka førde forfattaren som nemnt opp kjeldene sine. Eg er imponert over kor grundig han har gått inn for å dokumentere hollamålet frå fullstendig kartlegging av materialet i eldre skriftlege kjelder, til ei lang rekkje av lydbandopptak frå nyare tid gjort av han sjølv og av andre. Det går ikkje fram om alle døma i ordboksdelen faktisk er sitat frå tilfanget han har samla saman. Det hadde vore svært interessant å vite om alle døma hans faktisk er reelle sitat. Eg sit elles med ei kjensle av at nokre av døma er henta frå forfattaren sin eigen språkkompetanse, men som sagt, dette får ein ikkje vite.

Døma er førde opp i lydskrift, og det fungerer bra: Under *drunte* (somle) står det t.d. *nå må du kje drunnte lenger, eller så rékker du kje bússen!* Og under *let* (farge) er dømet: *hann hadde ein hatt såmm hadde sjiffa lett mange ganger.* Veldig mange døme er ordtak, gåter, kjerringråd, humoristiske hermer (sitat) eller idiom. Under *hott* (høgd i terrenget, frå *hatt*) blir det attgjeve ei slik herme, sitatet er *hått'n til Helga, den kann jæ kje få fullkjytt!*

Som oftast er døma språkleg opplysande, for her får ein demonstrert ordet i kontekst, og slik fangar ein også den lokale syntaksen og dei typiske omgjevnadene til ordet, dvs. kollokasjonane. I og med at døma så ofte er kulturhistoriske nøklar i form av idiom, ordtak og hermer, er dei også i høg grad med på å styrkje ordboka si kulturhistoriske side. Og sist, men ikkje minst er døma absolutt med på å gjere denne ordboka svært tilgjengeleg for folk flest, for her er mange saftige ordelag og mykje humor.

Sluttord

Arne Johan Gjermundsen har med *Hollamålet i Nedre Telemark. Ord og uttrykk* gitt ut ei lesverdig ordbok som truleg vil bli sett stor pris på lokalt. Det fortener boka. Det er eit imponerande ordtilfang

Gjermundsen her legg fram, og som eg har vist, er materialet gjort greie for på ein måte som gjer det lett tilgjengeleg for både lokale og andre lesarar. Forma på oppslagsorda, bøyings- og uttaleopplysingane vitnar om ei stø språkvitskapleg hand, og innleiingskapitlet plasserer desse formene i det lokale språkssystemet. Boka er ikkje gjort mindre lesarvenleg av at ho også har eit kulturhistorisk siktemål. Dette siktemålet kjem til uttrykk ved at det er mykje ensyklopedisk informasjon innbakt i dei ulike ordartiklane, ved utvalet av døma i artiklane, og dessutan ved nokre av tillegga bak i ordboka. Vurdert som leksikografisk publikasjon trekkjer kanskje det doble siktemålet med ordboka inntrykket noko ned, for det er ikkje til å kome frå at manglande stringens, varierende artikkelmal og hangen til meir eller mindre relevante lokalhistoriske diskursar, gir eit litt uryddig inntrykk. Eg vil likevel konkludere med at gitt dei premissane forfattaren sjølv har arbeidd etter, og gitt at både fagleksikografar, dialektgranskarar og lokalfolk med interesse for historie og språk her vil finne mykje å gle seg over, er *Hollamålet* ein svært vellukka publikasjon som forfattaren skal ha all ære av.

Litteratur

Gjermundsen, Arne Johan 1981: *Variasjonsmønster i Holla-målet. En språksosiologisk og språkgeografisk undersøkelse. Norske studiar I.* Oslo: Novus.

Norsk Ordbok. Bd 1–. 1930–. Oslo: Det Norske Samlaget.

Kristin Bakken
prosjektdirektør
Norsk Ordbok 2014
P.boks 1021 Blindern
0315 Oslo
kristin.bakken@iln.uio.no